

اصول و مبانی اطلاع رسانی

مقدمه

یکی از مهمترین عوامل موفقیت هر سازمان در امور مربوطه، میزان توجه مدیران آن دستگاه به نحوه و چگونگی برقراری ارتباط با مخاطبان گوناگون در سطوح مختلف می باشد. در عصری که ما زندگی می کنیم و به نام عصر انفجار اطلاعات نامیده شده دیگر نمی توان با روش های سنتی که بعضاً کارایی خود را نیز از دست داده اند با سایرین ارتباط برقرار کرد بنابراین باید به فکر راهکارهای جدید توسعه ارتباطات اجتماعی با اقشار مختلف در جوامع گوناگون بود. ایجاد و توسعه این ارتباطات می بایست به گونه ای باشد که مسئولان و مدیران مؤسسات و سازمان ها را در راه نیل به اهدافشان یاری کند در غیر این صورت هرگز به اهداف مورد نظر نخواهند رسید.

در سال های اخیر بر ارزش و اهمیت اطلاعات، اطلاع رسانی و انفورماتیک در بستر سازی زمینه های رشد و توسعه کشورها بسیار خوانده ایم. اما زمینه اصلی برای توسعه و پیشرفت و عبور از مرز زمان، تنها از طریق اطلاع رسانی و انفورماتیک محقق نمی شود. چراکه بستر و سکوی پرتاب زمان پیما، آماده و مهیا نشده است. زمان پیما همان اطلاع رسانی و انفورماتیک است که به همراه خود یک دانش، فن و فرهنگ را به همراه دارد و نشان از سکو و محمل راهواری (تفکر مدرن و دیدگاه های کاربرد گرایی) دارد که از آن برخاسته است. به همین دلیل است که با در اختیار داشتن یک زمان پیما (امکانات اطلاع رسانی مانند شبکه اینترنت، امکانات اطلاع رسانی جغرافیائی، نظام اطلاعات مدیریت و....) تنها صورت فناوری را کسب کرده ایم و از جوهره آن بی بهره هستیم. بنابراین بستر پرتاب زمان پیما ایجاد یک نظام منسجم و متحد است. این نظام منسجم در حوزه اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات، نظام جامع اطلاع رسانی است.

کلیات نظام جامع اطلاع رسانی

تعریف اطلاع رسانی:

عبارتست از شناسایی، گردآوری و پردازش اطلاعات به منظور پشتیبانی از تصمیم‌گیری می‌باشد. بر این اساس دانش اطلاع رسانی به منزله شناسایی، طراحی و اجرای بهترین رویه در راستای پشتیبانی از تصمیم‌گیری است.

تعاریف نظام اطلاع رسانی:

به طور کلی تعاریف زیادی از نظام اطلاع رسانی شده است که به دو تعریف در زیر اشاره می‌شود:

الف- نظام اطلاع رسانی، مجموعه نظام یافته‌ای از اهداف، تصمیم‌گیری‌ها، سیاستگذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و سازماندهی مراکز اطلاع رسانی، هدایت و نظارت بر امر اطلاع رسانی بخش‌ها، موسسات و خدمات اطلاع رسانی است (کمیسیون اطلاع رسانی شورای پژوهش‌های علمی کشور).

ب - نظام اطلاع رسانی، مجموعه‌ای از نیروها و سازمان‌های مرتبطی است که اطلاعات و خدمات مشورتی مربوط به نیازها و قابلیت‌های متغیر مقوله‌های ویژه‌ای از استفاده‌کنندگان را در اختیار آنها قرار می‌دهد (یونسکو).

ج - تکنولوژی اطلاعاتی، عبارت است از مجموعه ابزارها، ماشین‌ها و دانش و روش و مهارت استفاده از آنها در تولید، انتقال، جا به جایی، پردازش، آماده سازی و مصرف اطلاعات.

انتظار از اطلاع رسانی

نظام جامع اطلاع رسانی یک ساختار سازمانی نیست و یک تشکیلات هم نیست، یک تحول و جهش برای منسجم سازی و وحدت است. ایجاد نظام جامع اطلاع رسانی راهکارهای متعددی دارد لیکن نسخه واحد ندارد. تجارب بین المللی در زمینه پیاده سازی این نظام نشان داده است که راهکارها و استراتژی کشورهای گوناگون در دستیابی به این نظام متفاوت بوده است. بنابراین الگوی واحدی در این زمینه وجود ندارد. نظام جامع اطلاع رسانی یک سیستم است با همه خصوصیات یک سیستم، یعنی دارای درون داد، برون داد، پیش خوراند (قسمت پردازش) و پس خوراند (فیدبک) است. بنابراین این نظام یک سیستم فیدبکی مدار بسته است که در تعامل کامل با محیط خارج می باشد. نکته بسیار مهمی که ممکن است تاکنون به آن توجهی نشده باشد، این است که هر حرکت مدرن که با تکیه بر دیدگاه کاربرد گرایی محقق می شود، به ایجاد وحدت و انسجام در مقوله ای می انجامد، علاوه بر آن موفقیت آن را نیز تضمین می کند با همین قیاس نیز می توان گفت که یکی از عمده ترین زیرساخت های توسعه، یکپارچگی و انسجام اطلاعاتی می باشد. بنابراین می بایست نظام جامع اطلاع رسانی با تکیه بر یک نگرش سیستمی و با استعانت از تفکرات مدیریت دانش به سیاستگذاری پیرامون انسجام تولید، توزیع و کاربرد اطلاعات و برقراری ارتباط بین زنجیره اجرا و پژوهش، ایجاد ارتباط سیستمی بین آموزش و پژوهش، برقراری ارتباط کلان بین امکانات اطلاع رسانی، فراهم آوری اطلاعات تجارت الکترونیک، بارورسازی اقتصاد اطلاعات در بازار ملی و بین المللی اطلاعات، برقراری ارتباط هماهنگ بین حوزه حمایت های اجتماعی کشور، بهره مندی از تجارب موفق در کشور های دیگر و... همت گمارد.

پیشینه نظام جامع اطلاع رسانی در کشور

نخستین گام ها برای استقرار نظام اطلاع رسانی در ایران با تاسیس مؤسسه تحقیقات و برنامه ریزی علمی و آموزشی و مراکز مدارک علمی، خدمات کتابداری و... وابسته به این مؤسسه برداشته شد. مرکز اسناد و مدارک علمی، و مرکز خدمات کتابداری با

انتشارات متنوع، ولی پراکنده و تداوم نشریه فنی مرکز اسناد و مدارک علمی که بعدها با نام های دیگری انتشار یافت به شناساندن و معرفی و ارائه تعاریف و استانداردهای مربوط به نظام ملی اطلاع رسانی، شبکه ملی اطلاع رسانی، مناسبات بین مراکز و واحدهای کتابخانه ای و اطلاعاتی دست زد و در این راه کم و بیش به موفقیت هایی نیز دست یافت. فعالیتهای بین المللی از سوی یونسکو با استقرار طرح ایجاد شبکه جهانی مبادله اطلاعات علمی (یونی سیست Unisist) در سال ۱۹۶۶ و مشارکت اعضای شورای بین المللی مجامع علمی (ICSU) مورد بررسی قرار گرفت. در واقع کوشش های ایران برای تثبیت نظام ملی اطلاع رسانی با مجامع جهانی و کوشش های بین المللی پیوند خورد. همپای مطالعات و تحقیقات ملی و جهانی درباره نظام ملی اطلاع رسانی، و سیاست اطلاعات علمی در ایران، شبکه اطلاع رسانی علمی و فنی ایران و اهداف و وظایف نظام های ملی اطلاع رسانی؛ نهادهای آموزش عالی با برقراری دوره ها، کلاس ها و انتشار منابع و آثار در زمینه اطلاع رسانی در ایران به تقویت علمی مراکز اطلاع رسانی و شبکه های اطلاع رسانی پرداختند.

تولید، ساماندهی و اشاعه اطلاعات:

سه مقوله گردآوری و تولید، سازماندهی و اشاعه اطلاعات، فرآیند اطلاع رسانی را تشکیل می دهد. اطلاع رسانی در صورتی کامل خواهد بود که هر یک از مقوله های فوق الذکر به صورتی صحیح و علمی طراحی و اجرا شود.

اطلاعات بدون طبقه بندی در سازمان کم نیست هر یک از دستگاه های دولتی در حال تولید اطلاعات هستند و هر کدام نیز در طول فعالیت خود اطلاعات مهم و ذی قیمتی را نگهداری می کنند.

در تحقیقات اجتماعی نیز به اطلاعات نهفته در دستگاه های اداری نیازمندیم اما شرط استفاده، سرعت و سهولت دسترسی به اطلاعات است و این مهم امکان پذیر نیست مگر با سازماندهی اطلاعات با شیوه علمی و سپس اشاعه آن.

تولید اطلاعات:

در جریان تولید و انتشار اطلاعات می‌بایست محتوا، حجم، سمت و سوی اطلاعات، عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، قانونی و عوامل تکنولوژیکی مؤثر در آفرینش و انتشار آن را در نظر گرفت.

الف- اطلاعاتی که نتیجه تحقیق پژوهشگران یا حاصل بررسی کارشناسان است.

ب- اطلاعاتی که ناشی از فعالیت دستگاه‌های مختلف اداری است.

پس یک نوع تولید در این گونه اطلاعات، اندیشیدن تمهیداتی است که بتوان این اطلاعات را از بایگانی‌ها و لابلاهای پرونده‌ها بیرون کشیده و به مراکز اطلاع‌رسانی هدایت کرد.

ج- ترجمه، شاید بتوان انتقال اطلاعات را از طریق ترجمه متون از زبان‌های بیگانه نوعی تولید اطلاعات نامید که خود راه مهمی است برای دسترسی به دانش و اندوخته‌های فکری دیگران.

ساماندهی اطلاعات:

تحقیق و پژوهش با اطلاعات امکان‌پذیر است، اما اطلاعاتی که سازماندهی شده باشد. زیرا جستجو در انبوه اطلاعات سازماندهی نشده مانند کسی است که بخواهد سوزنی را از میان انبوهی کاه بازیابی کند. بدون سازماندهی اطلاعات هیچ تلاشی در جهت گردآوری یا تولید اطلاعات مثمرتر نخواهد بود.

توزیع (اشاعه اطلاعات):

مهمترین نقش اطلاع‌رسانی اشاعه اطلاعات است. این اصطلاح به جنبه‌ای از خدمات اطلاع‌رسانی گفته می‌شود که به ارائه و انتقال اطلاعات، به‌ویژه اطلاعات جدید و روزآمد، می‌پردازد. اشاعه اطلاعات مستلزم آگاهی نسبت به علایق و نیازهای

استفاده‌کنندگان و روزآمد نگه داشتن دانش آنان یا توزیع به موقع اطلاعات مرتبط و مناسب به منظور برآورده ساختن نیازهای متخصصان است. اطلاعات باید به صورت موضوعی و بسته‌بندی شده در اختیار علاقمندان قرار گیرد. راه‌های مختلفی برای اشاعه اطلاعات وجود دارد که همه آنها باید مورد توجه قرار گیرد. انتشار کتب و نشریات، تشکیل بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی و شبکه‌های اطلاع‌رسانی همه نوعی اشاعه اطلاعات هستند.

اطلاع‌رسانی در گذشته به وسیله پیام‌های شفاهی و روش چهره به چهره صورت می‌گرفته است. امروزه به علت رشد تکنولوژی ارتباطات شیوه‌های نوینی در این رابطه وجود دارد. رسانه‌های ارتباطی و اطلاع‌رسانی و شیوه‌های ارتباطی از دوره‌ای به دوره دیگر فرق می‌کند و در صورتی میتوان از این رسانه‌ها و شیوه‌های تبلیغی به شکل بهینه بهره برد که ویژگی‌ها، توانایی‌ها و کاربردهای هر یک از رسانه‌ها و شیوه ارتباطی را باز شناخت در غرب هدف از اطلاع‌رسانی عبارتست از ایجاد تغییرات مطلوب در افکار عمومی به منظور رسیدن به اهداف مشخص، این تغییرات به هر وسیله‌ای ممکن است صورت پذیرد در حالی که هدف ما رشد و تعادل جامعه است، اطلاع‌رسانی از نظر ما رساندن حقایق، عملکرد و دعوت و تشویق مردم به رعایت اصول اخلاقی، نوع دوستی و اطاعت از فرامین الهی است.

اصول اشاعه اطلاعات

خدمات اشاعه اطلاعات معمولاً به گونه‌ای طراحی می‌شود که اطلاعات مناسب، به شکل مناسب، و در زمان مناسب به استفاده‌کننده مناسب ارائه شود و برای تحقق این امر اصول زیر، مد نظر قرار می‌گیرد:

۱. اطلاعات نیاز استفاده‌کنندگان را تأمین کند؛

۲. ارائه یا انتقال اطلاعات به موقع صورت گیرد؛

۳. اطلاعات از کیفیت لازم برخوردار باشد؛

۴. شکل و چگونگی ارائه اطلاعات با توجه به ویژگی‌های مخاطبان طراحی گردد؛

۵. برای تکمیل خدمات اشاعه اطلاعات، در صورت درخواست استفاده‌کننده، ارائه خدمات تحویل مدرک صورت گیرد؛

۶. در صورت لزوم، برای استفاده از منابع خارج از سازمان، به‌ویژه برای کتابخانه‌های کوچک برنامه‌ریزی شود؛

۷. نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان به‌طور مستمر مورد مطالعه قرار گیرد؛

۸. کتابدار نیاز اطلاعاتی استفاده‌کنندگان را به‌درستی و به‌طور منظم تفسیر و تبیین کند؛

۹. هزینه ارائه خدمات اشاعه اطلاعات با سودمندی آن سازگار باشد و این رابطه همواره ارزیابی شود؛

۱۰. ملاک مناسب بودن اطلاعات ارائه‌شده نظر استفاده‌کننده باشد؛

۱۱. اطلاعات ارائه‌شده روشن، دقیق، و به‌سادگی قابل فهم باشد؛

۱۲. همواره برای کامل شدن خدمات تلاش گردد.

اهمیت و ضرورت اشاعه اطلاعات

اشاعه اطلاعات را از ارزنده‌ترین و مهم‌ترین خدمات هر کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی دانسته‌اند. در واقع، مهم‌ترین رسالت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی اشاعه اطلاعات است. دلیل اهمیت و ضرورت ارائه و اشاعه اطلاعات را می‌توان عبارت دانست از:

(۱) فزونی انفجارگونه اطلاعات؛

(۲) لزوم روزآمد نگاه داشتن دانش متخصصان حوزه‌های مختلف علمی؛

۳) توجه به صرفه جویی در وقت و هزینه استفاده کنندگان؛

۴) تلاش به منظور افزایش تقاضا و بازاریابی برای خدمات اطلاع رسانی و کسب منابع مالی برای کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی.

شیوه های اشاعه اطلاعات

از آنجا که افراد و سازمان ها از لحاظ نیازها، سطوح، و ملاحظات مالی تفاوت دارند، اشاعه اطلاعات به شیوه های مختلف صورت می پذیرد. این شیوه ها از لحاظ نوع رسانه و منابع به دو گروه عمده چاپی (دستی) و الکترونیکی تقسیم می شوند. هریک از این دو گروه خود گونه های متفاوتی را در بر می گیرند که عبارتند از:

الف. اشاعه اطلاعات چاپی (دستی): در این شیوه، انواع منابع اطلاعاتی چاپی به صورت دستی اشاعه می یابند که ممکن است شامل موارد زیر باشند:

۱. توزیع فهرست منابع جدید (خبرنامه آگاهی رسانی جاری): معمولاً این خبرنامه ها کلیه منابع جدیدی را که وارد مجموعه کتابخانه یا مرکز اطلاع رسانی می شود به استفاده کننده معرفی می کنند که «تازه های کتابخانه» از آن جمله است.

۲. اشاعه اطلاعات گزیده: این نوع اشاعه شامل جست و جو و ارسال اطلاعات مورد نیاز هر فرد به طور انفرادی، منظم، و مستمر است. در ابتدا، این خدمات به صورت دستی ارائه می شد و مراحل آن عبارت بود از اینکه کتابداران با استفاده از فرم ها و پرسشنامه های ویژه ای نیازهای اطلاعاتی هریک از استفاده کنندگان را با پرسش از آنها مشخص می کردند و سپس کلیه منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه جست و جو می گردید و اطلاعات کتابشناختی و چکیده منابعی که با نیازهای اطلاعاتی استفاده کنندگان منطبق بود به صورت انفرادی برای هر یک از آنان فرستاده می شد. در مرحله سوم، استفاده کننده اطلاعات کتابشناختی و چکیده های ارسالی را مطالعه و اصل یا تصویر منابع منطبق با نیازهای خود را از کتابخانه درخواست می کرد. پس از آنکه منابع مربوط به گذشته جست و جو می شد، کتابدار فقط منابع اطلاعاتی جدید را بررسی می کرد و اطلاعات کتابشناختی و

چکیده منابع مرتبط با نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان را به‌همان روال قبل ارسال می‌کرد. خدمات تحویل مدرک به‌عنوان مکمل خدمات اشاعه اطلاعات گزیده نقش عمده‌ای دارد و باید آن را تقویت کرد. خدمات اشاعه اطلاعات گزیده به‌شدت وابسته به دریافت منابع اطلاعاتی جدید است و با دریافت این منابع است که اشاعه اطلاعات گزیده می‌تواند استفاده‌کنندگان را روزآمد نگه دارد. اصطلاح «اشاعه اطلاعات گزیده»، در واقع، در سال ۱۹۵۸ برای نظام‌های رقومی به‌کار رفت. روند کار بسیار شبیه نظام دستی است. یعنی ابتدا طبق پرونده پژوهشی (پروفایل) پژوهشگران، کلیه اطلاعات مرتبط با هر یک از موضوع‌های مورد علاقه یا طرح‌های پژوهشی پژوهشگر از پایگاه‌های اطلاعاتی بازایی و برای وی ارسال می‌شود. در مرحله بعد، پس از اینکه کتابخانه یا مرکز اطلاع‌رسانی پایگاه‌های اطلاعاتی جدید را دریافت کرد، آنها را طبق پرونده پژوهشگران جست‌وجو می‌کند و جدیدترین اطلاعات مرتبط با طرح‌های پژوهشی یا علاقه آنان را برای هریک به‌طور جداگانه می‌فرستد. معمولاً این کار به‌طور منظم و در فواصل زمانی معین انجام می‌شود.

۳. اشاعه منابع گزیده: منظور از ارائه این خدمات تلفیق منابع انتخاب‌شده در اشاعه اطلاعات گزیده و تهیه نسخه‌ای از آنها برای استفاده‌کننده است. این خدمات، به‌ویژه زمانی که استفاده‌کنندگان در مناطق دور دست قرار دارند یا زمانی که نسخه‌ای از منبع باید از جاهای دور دست یا خارج از کشور تهیه شود، بسیار سودمند است. معمولاً در گذشته کتابخانه‌ها این نسخه‌ها را به‌شکل ریزنگار تهیه و برای متقاضی ارسال می‌کردند. به همین سبب، این گونه خدمات با نام اشاعه گزینشی ریز نگارها نیز شناخته شده است.

۴. امانت منابع: استفاده‌کنندگان می‌توانند منابع اطلاعاتی را در کتابخانه یا مرکز اطلاع‌رسانی مورد استفاده قرار دهند یا آنها را برای مدت معینی از کتابخانه خارج کنند. امانت از کهن‌ترین و رایج‌ترین شیوه‌های اشاعه اطلاعات است.

۵. نمایش: بیشتر کتابخانه‌ها یا مراکز اطلاع‌رسانی، همه یا گزیده‌ای از منابع جدید را برای آگاهی استفاده‌کنندگان به‌نمایش می‌گذارند. نمایش منابع جدید ممکن است در محل کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی یا در خارج از آن انجام شود.

۶. نمایشگاه کتاب: معمولاً ناشران برای تبلیغ و آگاهی استفاده‌کنندگان و کتابخانه‌ها از انتشارات جدید اقدام به برپایی نمایشگاه کتاب و اطلاع‌رسانی در سطوح مختلف محلی، استانی، ملی، یا بین‌المللی می‌کنند. معمولاً این نمایشگاه‌ها به مناسبت‌های مختلف و در فواصل زمانی معین به‌طور منظم برپا می‌شود.

۷. ارتباط‌های فردی: گاه استفاده‌کننده نیاز اطلاعاتی خود را به‌طور حضوری یا از طریق تلفن به کتابدار اعلام می‌کند و کتابدار نیز اطلاعات مرتبط را به همان شیوه در اختیار وی قرار می‌دهد.

در سال‌های اخیر، به‌سبب پیشرفت‌های قابل توجه در حوزه‌های فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و نیز استفاده گسترده از شبکه‌های اطلاع‌رسانی و رسانه‌های نوین، تقریباً کلیه انواع اشاعه اطلاعات چاپی و دستی به‌صورت الکترونیکی نیز امکان‌پذیر شده است و شیوه‌های دیگری نیز برای اشاعه اطلاعات پدید آمده است که با نام کلی «اشاعه الکترونیکی اطلاعات» شهرت دارد.

ب. اشاعه الکترونیکی اطلاعات:

استفاده از منابع الکترونیکی دارای مزایایی از قبیل امکان استفاده در محیط شبکه، سرعت انتقال بالا، اشتراک در منابع و صرفه‌جویی در هزینه، حجم اندک ذخیره‌سازی، امکان تکثیر آسان اطلاعات، سرعت و هزینه پایین، امکان استفاده از فن‌آوری چندرسانه‌ای، و بسیاری مزایای دیگر است. اشاعه الکترونیکی اطلاعات به شیوه‌ها و با استفاده از ابزارهای گوناگون صورت می‌گیرد که عبارتند از:

۱. اینترنت: امروزه استفاده از اینترنت و شبکه جهانی وب به‌منظور جست‌وجو و اشتراک منابع به‌شدت رشد یافته است. اینترنت، نخست، در دانشگاه‌ها و برای استادان و دانشجویان به‌منظور استفاده مشترک از منابع ایجاد شد. با توسعه فن‌آوری وب و مرورگرهایی از قبیل اینترنت اکسپلورر و نت‌اسکیپ ناویگیتور، استفاده از اینترنت از حوزه دانشگاه فراتر رفت. اینترنت کتابداران را با چالش‌های نوینی مواجه کرده است؛ به‌طوری که ناگزیرند خود را با پیشرفت‌های آن همگام کنند.

اینترنت در حوزه اشاعه اطلاعات بسیار تأثیرگذار بوده و تقریباً کلیه انواع اشاعه اطلاعات اعم از آگاهی‌رسانی جاری؛ مکالمات تلفنی؛ اشاعه اطلاعات گزیده؛ نمایش منابع اطلاعاتی؛ و جست‌وجوی اطلاعات با سرعت، دقت، و حجم بالا از طریق آن امکان‌پذیر است.

۲. اینترنت: با استفاده از فن‌آوری اینترنت و وب می‌توان چند سازمان را به یکدیگر متصل کرد. به‌کارگیری مرورگرهای مشابه وب به‌همراه اطلاعاتی که در رایانه‌های داخلی نگهداری می‌شود، به‌جای ارتباط دادن آنها با خارج از سازمان، شبکه اینترنت را تشکیل می‌دهد. اینترنت حاوی مقدار زیادی اطلاعات در مورد یک سازمان است. در درون هر سازمان بزرگ، بخش‌های تابعه به‌منظور تقویت ارتباطات، به تولید اطلاعات می‌پردازند. کاربردهای اینترنت شامل ارائه انواع خدمات اشاعه اطلاعات، توزیع سند، توزیع نرم‌افزار، دستیابی به پایگاه‌های اطلاعاتی، آموزش از راه دور، و مانند آن است. اینترنت ماهیتاً درون‌سازمانی است و به اینترنت متصل نیست، ولی برخی سازمان‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای خاصی دستیابی به اینترنت را نیز از طریق اینترنت فراهم می‌سازند.

کتابداران و اطلاع‌رسانان در تسهیل راه‌حل‌های اینترنت و اینترنت نقش مهمی دارند. این نقش سبب ارتباط و رویارویی منظم کتابداران با کارکنان نظام‌ها و تهیه‌کنندگان اطلاعات می‌گردد. معمولاً کتابدار بهترین کارشناس منابع اطلاعاتی است و نیازهای اطلاعاتی سازمانی را که در آن فعالیت می‌کند به‌خوبی می‌شناسد. بنابراین، کتابدار می‌تواند ارتباط مهمی را به‌منظور استفاده از اینترنت برای اشاعه منابع کتابخانه و خبرنامه‌ها یا به‌عنوان مجرای برای انتقال اطلاعات خارج از سازمان به داخل سازمان برقرار کند.

۳. اکسترانت: این نوع شبکه شکل گسترده‌تری از اینترنت با استفاده از فن‌آوری وب و میان چندین سازمان به‌منظور آسان شدن برقراری ارتباط و مبادله اطلاعات بین ارائه‌دهندگان خدمات اطلاع‌رسانی و استفاده‌کنندگان است. کاربردهای این شبکه‌ها در ارائه خدمات اشاعه اطلاعات همچون اینترنت و اینترنت است، ولی از لحاظ گستره از اینترنت محدودتر و از اینترنت گسترده‌تر است.

۴. پست الکترونیکی: این نظام شامل نرم افزار انتقال و دریافت پیام به کمک صندوق پستی مرکزی برای استفاده کنندگان عضو نظام است. هنگام استفاده از پست الکترونیکی می توان متن، تصویر، و صوت را نیز به صورت فایل به نامه ضمیمه کرد و برای مخاطب فرستاد. پست الکترونیکی به عنوان یکی از ابزارهای بسیار قدرتمند ارتباطات الکترونیکی دارای مزایا و کاربردهای فراوانی در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی است.

۵. تله تکس: در این نظام، امکان ارسال میزان معینی اطلاعات به طور مستقیم به تلویزیون استفاده کننده فراهم می شود. با استفاده از دستگاه کنترل از راه دور تلویزیون، می توان به صفحه اصلی (منو) و صفحات مختلف وارد شد و اطلاعات را مطالعه کرد. طیف این اطلاعات بسیار گسترده است و شامل اطلاعات علمی، اخبار، و بسیاری از اطلاعات مربوط به مسائل روزمره است و به طور منظم روزآمد می شود. استفاده آسان و تقریباً رایگان از جمله مزایای این نظام است.

۶. ویدئو تکس: این نظام خدمات محاوره ای بازیابی اطلاعات است که برای دستیابی مشترکان از طریق خطوط تلفن طراحی می شود. اطلاعات را می توان در صفحه نمایش تلویزیون یا پایانه ویدئو تکس مشاهده کرد. نوع اطلاعات ارائه شده و شیوه کار در این نظام بسیار شبیه تله تکس است، اما مزیت اصلی ویدئو تکس تعاملی بودن آن است. استفاده کننده می تواند اطلاعات را ارسال و دریافت کند.

۷. تابلو اعلانات الکترونیکی: این نظام رایانه ای که در محیط شبکه به عنوان مرکز اطلاع رسانی و پیام رسانی عمل می کند، بعضاً به کاربران امکان می دهد که به صورت پیوسته با یکدیگر گفت و گو کنند، پست الکترونیکی بفرستند، فایل های اطلاعاتی را مبادله کنند، به اینترنت متصل شوند، به صورت مشترک به پایگاه های اطلاعاتی دسترسی یابند، و جست و جو و بازیابی کنند.

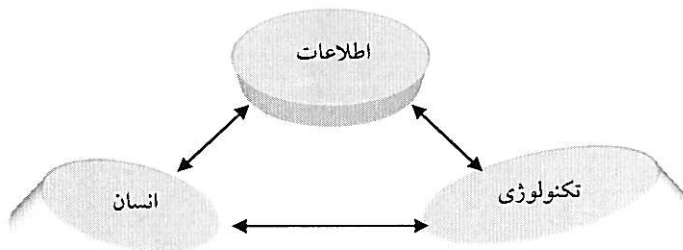
۸. نمابر یا دورنگار: با این دستگاه می توان متن یا تصویر را به شکل رقمی از طریق خطوط تلفن ارسال و دریافت کرد. نمابر معمولاً برای ارسال و دریافت اطلاعات و پیام های کوتاه به کار می رود.

۹. جست و جو توسط کاربر نهایی: در این شیوه، استفاده کننده اجازه دارد که به طور مستقیم به پایگاه های اطلاعاتی دست یابد و اطلاعات مورد نیاز خود را بازیابی کند. این امکان معمولاً توسط شبکه های اطلاع رسانی محلی، شبکه های گسترده، و ارتباط پیوسته فراهم می شود. بیشتر مراکز اطلاع رسانی فهرست پیوسته، پایگاه های اطلاعاتی بر روی دیسک های فشرده، اینترنت، و خدمات تجاری پیوسته را در دسترس کاربران قرار می دهند. در چنین مواقعی، مراکز اطلاع رسانی جست و جو از این منابع را نیز به کاربران آموزش می دهند.

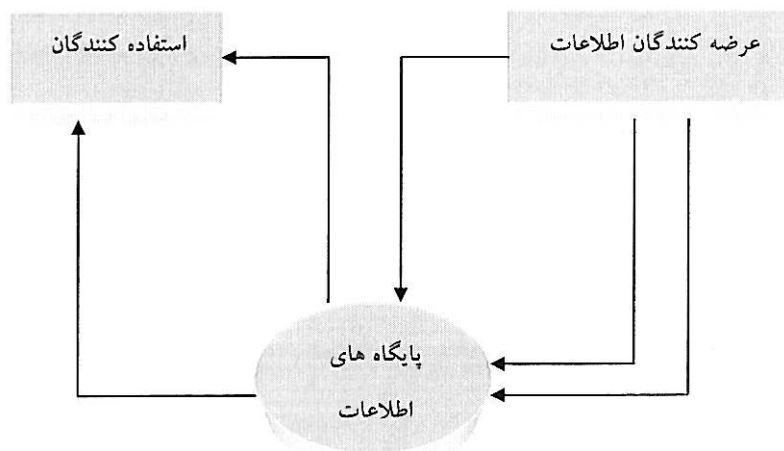
جریان اطلاعات:

چهار مرحله جریان اطلاعات عبارتند از:

- ۱- منبع
- ۲- فرآیند تولید
- ۳- فرآیند توزیع
- ۴- فرآیند بهره وری

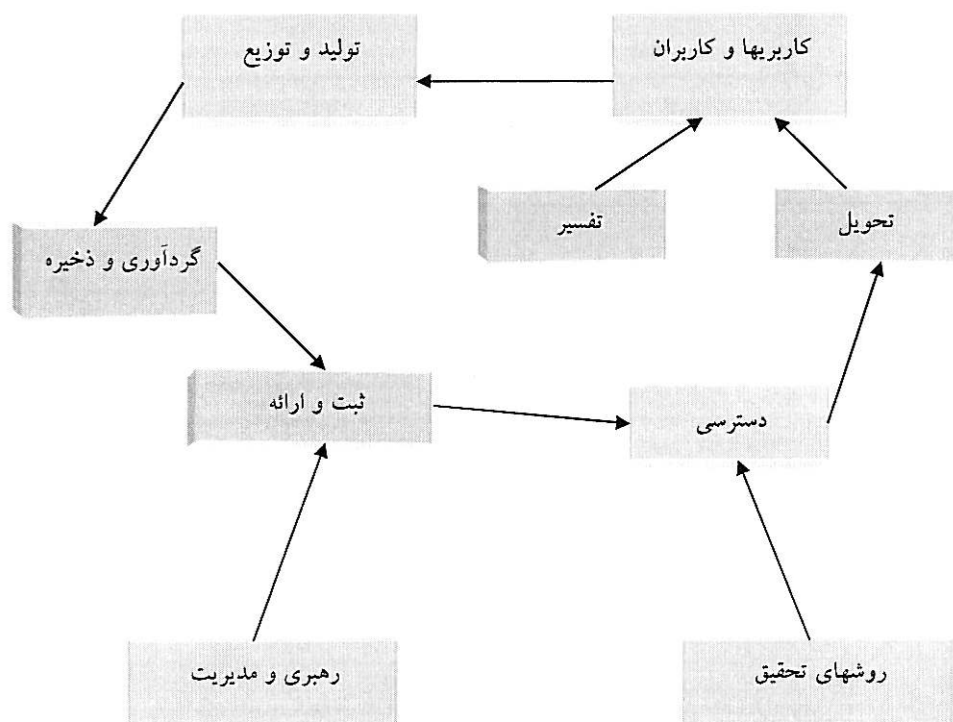

نمودار بافتی فرآیند ایجاد داده پایگاه:

در این فرآیند، متخصصان اطلاع‌رسانی با ارائه ایده‌های تازه و طرح‌های ارزنده در پیشرفت خدمات اطلاع‌رسانی نقش به سزایی دارند. اطلاع‌رسانی اساساً رشته‌ای است از همه پدیده‌هایی که در انتقال اطلاعات دخالت دارند، از تولید کننده تا استفاده کننده:

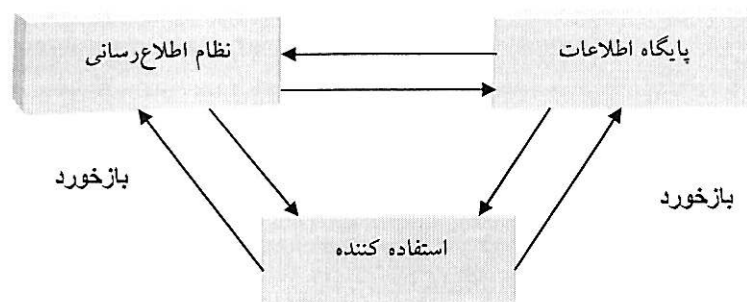
باید به تمام اجزای چرخه انتقال اطلاعاتی ذیل پرداخت زیرا آنها با یکدیگر تعامل دارند و آگاهی از این تعاملات در طراحی و مدیریت کارآمد خدمات اطلاعاتی اهمیت دارد.

نظام اطلاع رسانی:

نظام اطلاع رسانی براساس ۳ مقوله اصلی در فرایند اطلاع رسانی است:

۱- گردآوری و تولید اطلاعات ۲- سازماندهی اطلاعات ۳- اشاعه اطلاعات

برتری روش های نوین اطلاع رسانی نسبت به روش های گذشته:

مسلماً برای انجام دادن هرکاری همواره راه بهتری وجود دارد. این راه بهتر، هیچگاه بطور قطعی بدست نمی آید، بلکه باید آن را بصورت هدفی در قالب شرایط و اوضاع و احوال جستجو کرد. بکاربردن یک روش سیستماتیک و منظم و مبتنی بر اطلاعات صحیح و دقیق، نتایجی به مراتب بهتر به همراه خواهد داشت.

مسئله توزیع یا به اصطلاح اشاعه اطلاعات، بخشی وسیع است ولی جهت اشاره ای مختصر باید بیان داشت که آن مقدار از اطلاعات که در قالب کتاب، نشریه، بروشور و... عرضه می شود برای چاپ و تکثیر بعلت کثرت کار چاپخانه با مدتی تأخیر(با کیفیت نامناسب) و فاصله به دست استفاده کننده می رسد و با توجه به سرعت کهنه شدن اطلاعات از اعتبار آن کاسته خواهد

شد. حال می‌بایست حساب کرد بخصوص برای نشریات علمی از زمان گردآوری اطلاعات تا چاپ و سپس توزیع آن بین استفاده کنندگان چه تأثیری در کهنه شدن اطلاعات خواهد داشت.

تکنولوژیهای نوین اطلاعات که در طول دهه ۹۰ - ۱۹۸۰ رشد و تکامل یافتند، جایگاه فوق العاده‌ای در خدمات اطلاع‌رسانی پیدا کرده‌اند و مناسبترین پاسخ را به مشکلات علم اطلاع‌رسانی داده‌اند. از جمله این تکنولوژی‌ها می‌توان: اینترنت، اینترنت، اکسپاننت، پست الکترونیکی و توزیع سی دی و... نام برد. تأکید بر استفاده از تکنولوژی‌های نوین اطلاع‌رسانی، علاوه بر پردازش، ذخیره و بازیابی اطلاعات که سهولت کار مرکز اطلاعات را بدنبال خواهد داشت، بیشتر از صرف هزینه‌های زیاد چاپ و تکثیر که مانعی بر سر راه اشاعه اطلاعات هستند جلوگیری می‌کند.

اطلاع‌رسانی الکترونیک

اگر هدف اطلاع‌رسانی را ارائه درست اطلاعات صحیح به مخاطبان صحیح و در زمان مناسب دانست، از زمینه‌هایی که کامپیوتر و بعد ها فناوری اطلاعات و ارتباطات حضوری زود هنگام داشتند، همین فرآیند اطلاع‌رسانی در سازمان هاست. این زمینه به دلیل اهمیت از یک سو و به دلیل مستقل بودن از فرآیند‌های جاری سازمان‌ها بسیار مورد توجه قرار گرفته و راهکاری‌های مختلفی برای بهبود این فرآیند‌ها در نظر گرفته شد. به همین دلیل قدمت این راهکارها شاید بیشتر از سایر زمینه‌های دیگر باشد.

کاربردهای ICT در اطلاع‌رسانی را می‌توان در دو زمینه گروه بررسی نمود:

- بهبود بخشیدن و افزایش کارایی روش‌های سنتی و کلاسیک اطلاع‌رسانی: در این گروه از کاربرد‌ها، هدف آن است که از ICT به شکلی استفاده کنیم که بدون تغییر در شیوه انتقال اطلاعات، فرآیند انجام امور را تسهیل کنیم. برای مثال اگر هدف آن است که از طریق بروشور یا نشریه اطلاعات منتشر شود، ماهیت نشریه یا بروشور کاغذی تغییر نمی‌کند بلکه نرم افزارها و سخت افزارهایی طراحی شده‌اند که به تهیه و انتشار این نشریات کمک می‌کنند. یا اگر قرار است از طریق همایش یا

نمایشگاهی اطلاع رسانی صورت گیرد از کاربردهای فناوری اطلاعات در جهت بهبود برنامه ریزی و تسهیل اجرای آن همایش استفاده می شود.

- استفاده از کانال هایی اطلاع رسانی الکترونیک برای اطلاع رسانی: در این گروه، خود کانال های الکترونیک، ابزاری می شوند برای انتقال اطلاعات به جامعه هدف آن. برای مثال وقتی تلفن همگانی شد، اطلاع رسانی از طریق تلفن هم رونق گرفت (مراکز تلفن و یا تلفن گویا)، وقتی اینترنت رایج شد، ایجاد یک وب سایت و یا وبلاگ کمک می کرد بخشی از افراد مخاطب را از این طریق مطلع نمود، وقتی هم که موبایل و SMS آمد، سرویس های ارسال پیام کوتاه روی موبایل مشترکین رایج شد، نرم افزارهای چند رسانه ای، وب کیوسک ها و به عبارتی کیوسک های اطلاع رسانی، بهره گیری از شبکه های بی سیم برای ارسال اطلاعات روی گوشی های موبایل و یک کامپیوترهای کوچک، ارسال پیام های تبلیغی و یا اطلاع رسانی از طریق پست الکترونیک، MMS پادکستینگ، ویدئو کنفرانس، رادیو و تلویزیون اینترنتی و ... از این جمله اند.

استانداردهای اطلاع رسانی :

رشد سریع بانک های اطلاعات کامپیوتری و ایجاد شبکه های اطلاع رسانی در سال های اخیر هر چند حرکت بس مثبت و مؤثری در دستیابی به این تکنولوژی می باشد ولی عدم هماهنگی بین آنها و نبود استانداردهای لازم مشکلات عمده ای را به وجود آورده که هر چه سریعتر در جهت رفع آنها باید اقدام کرد تا استفاده بهینه از آنها مقدور باشد.

سازمان بین المللی استاندارد، تعریف زیر را از استاندارد ارائه کرده است:

«استاندارد، مدرکی است که با اجماع تهیه می شود و توسط مقامات معینی به تصویب می رسد و برای موارد مشترک و تکرارشونده، قواعد، قوانین، راهنمایی ها، خصوصیات و نتایج مترقبه بر آنها، به منظور حصول بهینه درجه ای از نظم در یک موضوع مشخص تدوین می شود.»

از نظر جغرافیایی و حیطه پوشش، استاندارد به سه نوع بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی تقسیم می‌شود که تهیه و تصویب هر یک نیز باید در همان سطح به انجام رسد.

در زیر به توضیح استانداردهای لازم مهم در اطلاع‌رسانی می‌پردازیم.

۱- استانداردهای رایانه‌ای:

اهمیت وجود یک مجموعه کد استاندارد برای ایجاد هماهنگی بین سیستم‌های مختلف کامپیوتری در تبال اطلاعات فارسی، مورد تأکید است.

استفاده از یک استاندارد در کلیه موارد تبادل اطلاعات فارسی بین سیستم‌های مختلف، این امکان را خواهد داد که بدون نیاز به داشتن مشخصات سیستم‌های فرستنده و گیرنده اطلاعات، بتوان اطلاعات ارسالی را به صورت واحدی تعبیر نمود، ایجاد این نوع ارتباط بین سیستم‌های مختلف، در حال حاضر توسط برنامه‌های مترجم مخصوص صورت می‌گیرد.

در کلیه مواردی که اطلاعات در داخل یک سیستم مبادله می‌شوند، تبعیت از استاندارد لازم نیست گرچه استفاده از استاندارد توسعه و ارتباط‌های بعدی را با سیستم‌های دیگر ساده‌تر خواهد ساخت.

باید توجه داشت که وضع نمودن استاندارد در هر زمینه‌ای، با اشکالاتی روبرو می‌شود که از آن جمله می‌توان به وجود سیستم‌های غیراستاندارد و سرمایه‌گذاری وسیع در ایجاد این سیستم‌ها و تکنولوژی وابسته به آنها را نام برد.

محورهای اساسی در زمینه استانداردهای انفورماتیک:

- وارد نمودن اطلاعات از روی صفحه کلید (کد صفحه کلید)

- نمایش اطلاعات روی دستگاه‌های ورودی و خروجی کامپیوتر (کد داخلی نمایش اطلاعات)

- ذخیره اطلاعات در حافظه کامپیوتر و دستگاه های جانبی (کد ذخیره اطلاعات)

- تبادل اطلاعات بین سیستم ها (کد تبادل اطلاعات)

۲- استانداردهای شبکه:

شبکه های اطلاع رسانی بسته لازم را برای عبور اطلاعات فراهم می کنند بدیهی است برای ارتباط از طریق شبکه اطلاع رسانی مانند هر شبکه مخابراتی دیگر باید استانداردهای لازم رعایت شود در غیر این صورت برقراری ارتباط غیرممکن است. به غیر از استانداردهای مربوط به سخت افزار و تجهیزات مخابراتی که توسط سازندگان رعایت می گردد کد تبادل اطلاعات نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. در حال حاضر پروتکل مهم TCP/IP مطرح هست، با توجه به شبکه های مشهور علمی بین المللی از جمله اینترنت (Internet) و نیاز به ارتباط با دیگر کشورهای جهان می بایست چگونگی تبادل اطلاعات با دیگر کامپیوترها استاندارد و حدی داشته باشد.

تبادل اطلاعات می تواند به وسیله کد ذخیره اطلاعات صورت گیرد. در کاربردهای بانک اطلاعاتی گسترده در محیط شبکه، برای افزایش سرعت و کارایی شبکه، ضروری است، کد تبادل و ذخیره معادل هم باشند یا حداقل ارتباط یک به یک داشته باشند.

۳- استانداردهای ذخیره و بازیابی اطلاعات:

انفجار اطلاعات و حجم فزاینده مدارکی که هر روزه در سرتاسر جهان منتشر می شوند و نیاز روزافزون پژوهشگران و تصمیم گیران به استفاده از آنها باعث شده است که روش های سستی در اطلاع رسانی پاسخگو نبوده و روش های مکانیزه بر اساس تکنولوژی های اطلاعات و ارتباطات با به کارگیری رایانه ها در ابعادی وسیع ارکان نظام اطلاع رسانی را در برگیرد.

۴- استانداردهای مراکز اطلاع رسانی:

مراکز اطلاع رسانی مانند دیگر نهادها و سازمان هایی که بشر برای پاسخگویی به نیازهای روزافزون خود تأسیس کرده است به دلایل زیر نیاز به استاندارد دارند:

(۱) برای تسهیل ارتباطات بین افراد درگیر در امر اطلاع رسانی (متخصصان، مدیران، کارکنان، ارباب رجوع و...)

(۲) برای افزایش کارایی و بهره‌وری کارکنان

(۳) برای امکان پذیر کردن کار مشترک توسط کارکنان و متخصصان گوناگون.

(۴) برای تسهیل انتقال اطلاعات، یکسان سازی عملیات، راهنمایی و آموزش و توسعه تجربه‌ها.

(۵) برای کاهش هزینه‌ها با راهیابی برای موارد مشابه و تکرار شونده.

(۶) برای تعریف حد قابل قبول کیفیت و تضمین آن.

مراحل تدوین استانداردهای مراکز اطلاع رسانی:

(۱) شناسایی مرکز بین‌المللی و ملی استاندارد.

(۲) گردآوری استانداردهای تدوین شده در بخش اطلاع رسانی از مراکز بین‌المللی و ملی.

(۳) بررسی شرایط امداد که بر چگونگی استانداردها در بخش اطلاع رسانی تأثیر دارند.

(۴) تحلیل و تفکیک استانداردهای گردآوری شده به صورت:

۴-۱- استانداردهای قابل کاربرد در امداد بدون نیاز به تغییر.

۴-۲- استانداردهای قابل کاربرد در امداد پس از اعمال تغییرات.

۴-۳- استانداردهایی که نیاز به طراحی و تدوین جزئیات آنها وجود دارد.

۵) تعیین سایر استانداردهای مورد نیاز امداد

۶) انجام تغییرات لازم و تدوین جزئیات استانداردهای مورد نیاز

چگونگی استقرار اشتراک منابع:

اشتراک منابع باید در چهار محور اصلی، فراهم‌آوری، سازماندهی، ذخیره و ارائه خدمات استقرار یابد.

حجم فزاینده اطلاعات و لزوم و نیاز به استفاده از آنها در برنامه ریزی ها، پژوهش ها و تصمیم‌گیرها باعث شده است که روش های سنتی در گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات پاسخگو نبوده و روش های مکانیزه در ابعادی وسیع به کار گرفته شوند.

در کشور ما به خصوص در سال های اخیر - مراکز اطلاع‌رسانی متعددی اقدام به اشاعه اطلاعات علمی از طریق بانک ها و پایگاه های اطلاعات به صورت پیوسته (ON-LINE) و غیر پیوسته (OFF-LINE) کرده‌اند و به این منظور علاوه بر پایگاه های اطلاعات داخلی تعداد زیادی از این مراکز، پایگاه های اطلاعات خارجی را به صورت دیسک های نوری یا با استفاده از خطوط ارتباطی و مخابراتی برای مراجعان خود تدارک دیده‌اند.

سیستم جامع خدمات مراکز اطلاع‌رسانی برای بهبود بهره‌وری اشاعه اطلاعات، ارائه خواهد شد. به این منظور ارائه خدمات پایگاه های اطلاعات در دو سطح خرد و کلان طراحی، در سطح خرد، زیر سیستم ارائه خدمات هر واحد اطلاع‌رسانی در شعاع

همان واحد طراحی و در سطح کلان، سیستم ارائه خدمات در قالب یک شبکه اشتراک در پایگاه های اطلاعات طراحی می شود که بر اساس آنها رویه های متنوع و متعدد ارائه خدمات به همراه مستندات مربوطه ارائه می شود.

مراکز اسنادی و آرشیوی

«سند» از دیدگاه های مختلف دارای تعریف گوناگونی است. «سند» از دیدگاه سازمان اسناد ملی ایران به کلیه اوراق، مراسلات، دفاتر، پرونده ها، عملکردها، نقشه ها، نمودارها، فیلم ها، نوارهای ضبط صوت و نظایر آن که در دستگاه دولت تهیه شده و یا به دستگاه رسیده است و به طور مداوم و یا غیر مداوم در تصرف بوده و از لحاظ اداری، مالی، اقتصادی، قضایی، سیاسی، فرهنگی، علمی، فنی و تاریخی به تشخیص سازمان اسناد ملی ایران ارزش نگهداری دائمی داشته باشد اطلاق می شود. بدیهی است بر اساس تعریف شمول اسناد بسیار وسیع الطیف است و نظام بخشی به نحوه گردآوری، ارزشیابی، طبقه بندی و اطلاع رسانی آرشیوی بسیاری بسیار مهم می باشد.

اهمیت «اسناد» به عنوان یکی از سنگ بناهای تحقیق علمی بر همگان آشکار است. اسناد به مثابه بخشی مهم از منابع دست اول چراغی فرا راه محققان به شمار می روند آنچنان که در بسیاری از زمینه های تحقیقی تأثیر انکارناپذیر دارند.

طبق قانون، سازمان اسناد ملی ایران یا در حقیقت آرشیو ملی کشور گنجینه دار اسناد کشور است.

هم اینک علاوه بر سازمان مزبور، وزارتخانه ها، دستگاه های دولتی و نهادهای انقلاب اسلامی نیز عهده دار نگهداری اسناد مهمی هستند که این امر نیازمند نظام بخشی به اسناد آرشیویی با استفاده از الگویی علمی و واحد می باشند.

نقاط ضعف موجود در اطلاع رسانی:

می بایست نقاط ضعف احتمالی در ساماندهی، تولید و اشاعه اطلاعات را بنحوی پوشاند.

– نقاط ضعف در گردآوری و تولید اطلاعات:

- ۱- عدم اطلاع و آگاهی از نیازهای ادارات کل در هنگام جمع‌آوری داده‌ها
- ۲- نبود مفاهمه و بیان مشترک در تعاریف و مفاهیم
- ۳- ارائه داده‌ها و اطلاعات پردازش نشده و غیر کارشناسانه
- ۴- ارائه اطلاعات نابهنگام و آمارهای کهنه توسط واحدهای دیگر
- ۵- نبود نگرش مثبت در مدیران نسبت به آمار و اطلاعات و در نتیجه عدم ارائه داده‌های سازمان یافته و دقیق از طرف آنان

– نقاط ضعف در سازماندهی اطلاعات:

- ۱- تداخل و عدم تقسیم دقیق وظایف
- ۲- عدم همکاری ادارات کل در ارائه اطلاعات دقیق، کافی و به موقع
- ۳- کمبود امکانات، ابزارها، نیروی انسانی متخصص و وجود محدودیت های مالی
- ۴- ضعف جایگاه تشکیلاتی واحد اصلی تولید کننده اطلاعات و مدیریت منابع اطلاعات

– نقاط ضعف در اشاعه اطلاعات

- ۱- محروم ماندن متقاضیان و مصرف کنندگان اصلی اطلاعات بدلیل نداشتن ارتباط تعریف شده و مشخص با مراکز اطلاع‌رسانی
- ۲- بهره‌گیری نکردن از اطلاعات در برنامه‌ریزی ها و تصمیم‌گیری ها بدلیل نبود نگرش مثبت و ارائه اطلاعات نادقیق قبلی

۳- مشکلات ناشی از ضعف فرهنگ عمومی و فرهنگ اطلاعات همگانی در ارائه و بکارگیری اطلاعات